

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΗΛΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ Ε. Μ. ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπὸς τῆς παρουσίας μικρᾶς μελέτης εἶναι ἡ ἐξέτασις ἑνὸς μνημείου, ἢ μᾶλλον μιᾶς σειρᾶς μνημείων ποὺ διεδέχθησαν ἄλληλα ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰώνων, ἐπὶ τοῦ σελτοῦ λόφου τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, τὸ ἄμεσον ἐνδιαφέρον μιᾶς τοιαύτης ἐργασίας, εὐρίσκεται μᾶλλον εἰς ἡσσονα μοῖραν ἔναντι τῆς περιγραφῆς τόσων ἄλλων μνημείων, ἀστέρων πρώτου μεγέθους, κοσμοῦντων τὸ στερέωμα τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀκόμη δὲ καὶ ἡ θρησκευτικὴ πλευρὰ τοῦ ὑπ' ὄψει ζητήματος θὰ ἐπέβαλλε μίαν λογικὴν ἱεραρχίαν, καθ' ὅτι πλείστα ὄσα ἐθνικὰ ἢ χριστιανικὰ ἱερὰ θὰ ἐπέσυραν μᾶλλον τὴν προσοχὴν μας, καὶ ὧν ἡ μελέτη πλέον συγγενὴς πρὸς ἡμᾶς, θὰ ἔδιδε ταυτοχρόνως ἀπάντησιν εἰς τὰς πλέον ἐνδομύχους ἀπορίας μας.

Καὶ ὅμως, ἀνερχόμενοι ἱστορικῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ ἐξετάζοντες τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος εἰς τὰς διαδοχικὰς του φάσεις, θὰ εἴμεθα πιθανὸν εἰς θέσιν νὰ ἀποφανθῶμεν κατὰ πόσον ἡ χριστιανικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ ἔλκει τὴν καταγωγὴν, ὅπως καὶ ἡ χριστιανικὴ Θρησκεία ἐκ τῆς προκατόχου της ἑβραϊκῆς, ἢ προϋτίμησε νὰ ἀκολουθήσῃ ἴδιον δρόμον οὐτινος ἢ ρίζα εὐρίσκεται ἀλλοῦ.

Ἐπὶ πλέον, ἐκτὸς τοῦ καθαρῶς τεχνικοῦ, ἀρχιτεκτονικοῦ, ἐνδιαφέροντος ποὺ παρουσιάζει ἡ μελέτη μας, δὲν κρίνω σκόπιμον νὰ παρασιωπήσω μίαν ἄλλην πλευρὰν τοῦ ζητήματος, ἥτις τιθεμένη ἐπὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ της ἐπιπέδου, δὲν πρόκειται νὰ ἀφήσῃ κανένα μας ἀσυγκίνητον.

Ὅλοι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες αἰσθανόμεθα μίαν ἀπολύτως δικαιολογημένην ὑπερηφάνειαν ὅταν βλέπωμεν δλόκληρον τὸν πολιτισμένον κόσμον νὰ ἀποτίη φόρον τιμῆς εἰς τὰ καλλιμάρμαρα μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως. Διὰ κάθε σύγχρονον διανοούμενον, ἀνεξαρτήτως θρησκευματος καὶ φυλῆς, ἕνα ἀπὸ τὰ ἰδεώδη του εἶναι νὰ ἔλθῃ ταπεινὸς προσκυνητῆς εἰς τὸν Ἱερόν Βράχον, ὅπου ἐπάτησαν τὰ χόματά του ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Φειδίας, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, χωρὶς νὰ λησμονοῦν ὅτι ὀλίγα χρόνια ἐνωρίτερα, ὁ ἴδιος ὁ τόπος ἐγνώρισε τοὺς Μαραθωνομάχους ποὺ ἐδίδαξαν εἰς τὸν κόσμον πῶς ὁ ἄτακτος συρφετὸς ἤμπορεῖ νὰ νικηθῇ ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστον δύναμιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀπολλωνίου λογικῆς.

Ἐνας ἄλλος παρόμοιος λόφος δοθοῦται εἰς τὰς χώρας τῆς Ἑγγύς

Ἐναντιοῦ, πρὸς τὸν ὅποιον προσβλέπουν ἑκατοντάδες ἑκατομμυρίων πιστῶν, Ἰσραηλιτῶν, Χριστιανῶν, καὶ Μωαμεθανῶν καὶ δι' ἓνα ἕκαστον τῶν ὁποίων προσλαμβάνει ὄλως χωριστὴν ἀξίαν. Εἰδικῶς διὰ τὸν Χριστιανόν, ἦτο, εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε ὁ τόπος ὅπου ἔζησε, ἐδίδαξε καὶ ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον διὰ τῆς Σταυρώσεως, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Γεσθημανῆ, Κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ, Ὁρος τῶν Ἐλαιῶν, Γολγοθᾶς, εἶναι παρόντα εἰς τὴν μνήμην μας, σχηματίζοντα τὸ πλαίσιον τῆς Διδασκαλίας τοῦ Θεανθρώπου.

Ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀναγνωρίζομεν τὰς ἀγίας σκηνὰς τῆς Ὑπαπαντῆς, τοῦ Ἰησοῦ δωδεκαετοῦς, τοῦ πειρασμοῦ Του ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, καὶ τέλος τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Φραγγελίου. Ὅταν δὲ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν, οἱ Μαθηταὶ του, πλησθέντες Πνεύματος Ἁγίου ἐξεχύθησαν διδάσκοντες τὰ ρήματά Του, ὡς πρῶτος τόπος συγκεντρώσεως αὐτῶν, ὑπῆρξε ἡ λεγομένη στοὰ τοῦ Σολομῶντος ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου.

Μεταγενεστέρως, δύο ἄλλαι πόλεις ἔμελλον νὰ δημιουργήσουν δύο μεγάλα κέντρα πίστεως, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Ρώμη, κάθε μία δεσπόζουσα μιᾶς διαφόρου ἐκτεταμένης γεωγραφικῆς περιοχῆς, ἔχουσα μαθηματικὸν κέντρον τὰ δύο πασίγνωστα μνημεῖα, τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, συμβολίζοντα τοὺς δύο πόλους τῆς Χριστιανικῆς ἰδεολογίας. Κάθε κορυφὴ τοῦ οὗτω συμπληρουμένου τετραπλεύρου, ἔχει καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν τῆς φυσιογνωμίαν. Ἀλλὰ πλέον παλαιὰ καὶ πλέον σεβαστῆ, εἶναι καὶ θὰ μείνῃ ἐκεῖνη, τὴν ὁποίαν ὁ προφητᾶναξ Δαυὶδ ἔκαμε νὰ ἀναπηδήσῃ ἀπὸ τὴν ἀράνειαν εἰς τὸ φῶς τῆς Ἰστορίας, ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκε τὸ ὄνομά του, ἡ πόλις τοῦ Δαυὶδ, ἡ Σιών, ἡ πολυπαθὴς Ἱερουσαλήμ. (Β' Βασιλ. Ε', 7, 9, Α' Παραλ. ΙΑ' 7). Καὶ ταύτης τὸ ἐπίκεντρον σχηματίζεται ἀπὸ μίαν φυσικὴν ἔξαρσιν, ἣτις ἀπετέλεσε τὸ βᾶθρον τοῦ ἑξόχου μνημείου, τοῦ καταυγάσαντος διὰ τοῦ κάλλους του τὸ μικρὸν τοπεῖον, ὡς ὑλικὴ ἀπόδειξις τῆς σοφίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τοῦ χρησιμοποιοῦντος τὰς Τέχνας καὶ ἰδίως τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, διὰ νὰ δοξάσῃ τὴν ἰσχὴν τοῦ Μονάρχου ἐπὶ τῆς Γῆς, καὶ τοῦ Ἐκτετατοῦ Ὄντος ἐν τοῖς Οὐρανοῖς.

II. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὴν κυρίαν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος, τὸ ὅποιον μᾶς ἀπασχολεῖ, καλὸν εἶναι νὰ γνωρίσωμεν τὴν τοπογραφικὴν θέσιν τῶν Ἱεροσολύμων.

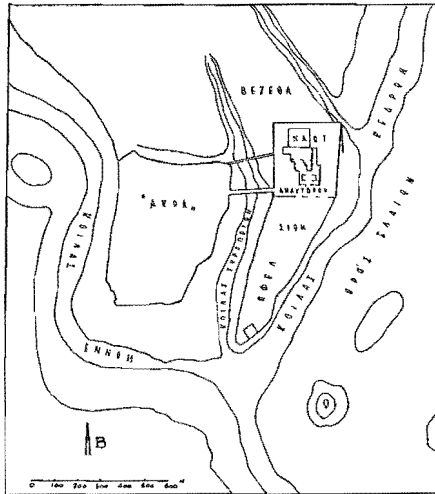
Ἡ πόλις ἐκτείνεται ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας ἐνὸς ὄρεινου προβόλου, συνεχίζοντας τὴν ὄροσειρὰν τοῦ Ἀντιλιβάνου, ἣτις χωρίζει ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον τὴν παραλιακὴν ζώνην τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνου καὶ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης. Οὕτω, τὸ ὑψόμετρον τῆς πόλεως ταύτης εἶναι οὐχὶ εὐκαταφρόνητος, 735 μ.¹ ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης,

1. Ὑψόμετρον τοῦ Ἱεροῦ Βράχου 743—68 (δρα χάρτην).

ὥστε ἡ Ἱερουσαλήμ νὰ δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μία ὁρεινὴ διαμονή.

Τὸ μικρὸν αὐτὸ ὄροπέδιον, ὀρίζεται πρὸς Ἀνατολὰς ὑπὸ τοῦ Χειμάρρου τῶν Κέδρων, καὶ πρὸς Δυσμὰς ὑπὸ τῆς Ἐννόμ. Οὗτοι ἐνοῦνται πρὸς Νότον, ὥστε ἀπὸ τὰς τρεῖς αὐτὰς πλευράς, αἱ ἀπότομοι κλιτεῖς τοῦ λόφου νὰ σχηματίζουσι φυσικὰ ὄχυράσιν καὶ μόνον ἢ ἀπὸ Βορρᾶ σχετικῶς εὐκόλος προσπέλασις νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀνάγκην καταλλήλων ἀμυντικῶν ὄχυσεων. (Σχ. 1).

Ἐνας τρίτος Χειμάρρος, ὁ τῶν Τυροποιῶν χωρίζει εἰς δύο μαστοὺς τὸ ὑπ' ὄψει ὄροπέδιον, ἕξ ὧν ὁ δυτικὸς ὑψηλότερος κατὰ 38 μ. ὠνομάσθη με-

Σχ. 1. Γενικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα Ἱερουσαλήμ.

(G. Perrot et Ch. Chipiez Histoire de l'Art. T. IV σελ. 161).

ταγενεστέρως Σιών. Πράγματι ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, εἰς τὰ κείμενα ἰδίως τῶν Προφητῶν, δεόν νὰ θεωρῶμεν τὸν ἀνατολικὸν λόφον, ὅστις καὶ πρῶτος ἔτυχε τῶν φροντίδων τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Σολομῶντος, χρησιμεύσας ὡς λίκνον τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἀνακτόρων των¹. Χαμηλότερος τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἐν τούτοις καλλίτερον προφυλαγμένος ἀπὸ πάσης ἐχθρικής προσβολῆς, ὡς διαθέτων καὶ τὸ μέγα προσὸν τῆς δι' ὕδατος τροφοδοσίας τοῦ συνοικισμοῦ, ἐκ τῆς λεγομένης Κρήνης ἢ Πηγῆς τῆς Παναγίας (Gihon ἢ Sinnor, δηλαδὴ διῶρυξ, Ain - Onnoumel - Deredj), εὗρισκομένης εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ κλιτύν. Τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς ταύτης συγκεντροῦνται νῦν διὰ ὑπογείου σήραγγος, χρονολογουμένης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σεδεκίου εἰς τὴν πασίγνωστον Κολυμ-

1. Β' Βασιλ. Ε' 7, Γ' Βασιλ. Η' Ι, Α' Μακαβ. Δ' 37.

βήθραν τοῦ Σιλωάμ, κειμένην παρὰ τὸν ὁμώνυμον συνοικισμόν, νῦν κοσμοβριθῆ συνοικίαν εἰς τὸν νότιον ἄκρον τοῦ λόφου. Ἐπίσης ὁ λόφος αὐτὸς τῆς Σιών ἀναφέρεται καὶ ὡς Μώριον ὄρος ἢ Μωρίας¹. Βορειότερον τῆς Σιών εὐρίσκεται ὁ βραχώδης Γολγοθᾶς, ἐνῶ διὰ τῆς κοίτης τοῦ χειμάροου τῶν Κέδρων διαπεραιούμενοι ἀντίκρου, εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, διερχόμεθα ἀπὸ τῆς κόμης τῆς Γεθσημανῆς.

Μεγάλης ἀξίας διὰ τὴν πλήρη τοπογραφικὴν ἀπεικόνισιν τῆς περιοχῆς τῆς Ἱερουσαλήμ, ὑπῆρξαν αἱ λεπτομερεῖς ἐργασίαι τῶν Ἀγγλων λοχαγῶν Warren καὶ Wilson, κατὰ τὰ ἔτη μεταξὺ 1867 καὶ 1869, οἵτινες ἐπιχειρήσαντες πολλαπλὰς ἐρεῦνας ἐν μέσῳ ἀτρήτων κόπων καὶ κινδύνων μᾶς ἔδωκαν τὸν ὑπομετρικὸν χάρτην ὅπως ἔπρεπε νὰ ἦτο πρὸ 3000 ἐτῶν.

Διάφοροι προσχώσεις εἶχον σχεδὸν ἐξαλείψει τὴν φάραγγα τῶν Τυροποιῶν, ἐξομαλύνουσαι τὸ μεταξὺ τῶν δύο λόφων διάστημα. Ἐπίσης διὰ περιπετειωδῶν διατρήσεων, τῇ βοηθείᾳ φρεάτων καὶ ὑπογείων σηράγγων κατάρθωσαν νὰ ξετάσουν τὴν διαδρομὴν εἰς βάθος καὶ μῆκος τοῦ τοίχου ἀντιστηρίξεως τοῦ ναοῦ, ὅστις σώζεται ἀκόμη σήμερον, μόνον λείψανον τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων τοῦ Σολομῶντος καὶ τοῦ Ἡρώδου, καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ καὶ ὁ φανατισμὸς τῶν πιστῶν Μωαμεθανῶν ἠμπόδιζε κάθε προσέγγισιν εἰς τὸν περίβολον τοῦ μουσουλμανικοῦ καταστάντος τεμένου τοῦ Haram - el - Sherif ἢ τεμένου τοῦ Ὁμάρ, τελευταίου τῆς σειρᾶς τῶν ναῶν, οἵτινες εἶχον διαδεχθῆ ἀλλήλους ἐπὶ τῶν λόφων τῆς Σιών.

Σήμερον αἱ βιβλικαὶ ἀρχαιολογικαὶ σπουδαὶ τελοῦνται ἀνεμποδίστως, ἐντὸς τῶν αὐστηρῶν θρησκευτικῶν ὁρίων τῶν φανατικῶν Μουσουλμάνων καὶ Ἰσραηλιτῶν, ἀπὸ πλείστας ὄσας ξένας σχολὰς καὶ Ἰνστιτούτα, ἀτινα μέχρι τοῦδε ἔχουν ἀναγάγει τὴν Ἑβραϊκὴν καὶ Παλαιστινιακὴν ἐν γένει ἀρχαιολογίαν, εἰς ὑψηλὴν περιοπὴν. Τὰ ἀντίστοιχα ξενόγλωσσα σοβαρὰ περιοδικὰ βρίθουσι ἀρθρῶν ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων, καὶ ὁσημέραι νέαι μονογραφίαι ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν τὰ ὑπολοιπόμενα κενά.

Ποῖν ἢ πραγματευθῶμεν ἐν στενῷ πλαισίῳ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ναοῦ, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ζητήσωμεν, κατόπιν τῶν τελευταίων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, τοὺς τρόπους λατρείας τῶν προκατόχων τῶν Ἑβραίων εἰς τὴν Παλαιστίνην, τῶν θρυλικῶν Χανααίων πρώτων γνωστῶν κατοικῶν τῆς Γῆς τῆς Ἐπαγγελίας.

Ἦδη ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, μεγαλιθικὰ μνημεῖα μᾶς προδίδουν θρησκευτικὰς ἀπασχολήσεις καὶ ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς Γαζέο (Guezer), εὐρέθησαν ὑπόγειοι τάφοι ἐντὸς τοῦ βραχώδους ἐδάφους μὲ γεγλυμένην ἔμπρὸς εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου, ἐντὸς τοῦ βράχου, μίαν κοι-

1. Ἰώσηπος Ἰουδ. Ἀρχαιολ. I, XIII. Γ' 2. Β' Παραλ. Γ' 1. Γεν. ΚΒ' 2, καὶ 15—18.

λόγητα, ἥτις ὑποτίθεται ὅτι ἐχρησίμευε διὰ τὰς σπονδὰς διαφόρων ὑγρῶν, ἢ ὑποδοχὴν τοῦ αἵματος τῶν θυσιῶν¹.

Ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εὐρέθη ἐν στοιχειῶδες ἱερὸν, δηλαδή, εἰς ἀπογυμνωμένους βράχος, μὲ τεχνητὰ κοιλώματα καὶ ἀλλοκας φερούσας εἰς φρέαρ, πλησίον ἐτέρου σπηλαίου ὅπου ἐκοίτοντο σωροὶ ὀστέων καὶ ἐμβλημάτων. Ἀναμφισβητήτως ὁ τόπος ἦτο ἱερὸς καὶ προφανῶς ἡ λατρεία ἀνεφέρετο εἰς χθονίαν τινὰ θεότητα.

Μερικὰ τοιαύτης μορφῆς ἱερά, φαίνεται ὅτι εὐρίσκοντο ἀκόμη ἐν λειτουργίᾳ καὶ κατὰ τοὺς Ἰσραηλιτικοὺς χρόνους, ὡς εἰς Ἐφραθὰ (ἱστορία τῆς Τερεμίνθου καὶ τοῦ Γεδεών, Κριταὶ ΣΤ' 11), ὅπου ἀναφέρεται εἰς βράχος ἐφ' οὗ ἐναποτίθεται μέρος τῶν θυμάτων καὶ περιχέεται μὲ τὸν ζυμὸν τοῦ παρασκευασθέντος ἐδέοματος (Κριταὶ ΣΤ' 20). Διόλου δὲ παράδοξον, ὁ ἱερὸς βράχος, ὅστις ἔμεινεν ἀλάξευτος ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, ἢ μᾶλλον ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον τῶν ὀλοκαντωμάτων καὶ περιλαμβάνεται μέχρι σήμερον ἐντὸς τοῦ λεγομένου τεμένους τοῦ Ὀμάρ τῆς Koubbet-es-Sakhra (τοῦ τρούλλου τοῦ βράχου), νὰ ἦτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς τοιοῦτος τόπος λατρείας. Ὁ βράχος τῆς Σιών εἶναι διαστάσεων 17,70×13, 50×1,25 ἕως 2,00 μέτρων καὶ παρουσιάζει κοιλώματα ἀρκούντως χαρακτηριστικὰ ὡς καὶ μίαν κατακόρυφον ὀπλὴν συγκοινωνοῦσαν μὲ κάτωθεν λαξευμένον σπήλαιον, ἀφ' οὗ μεταγενεστέρα πιθανῶς ὑπόνομος ὠδῆγει τὰ ὕδατα καθαροῦ καὶ τὰ ὑγρά τῶν θυσιῶν πρὸς τὴν κοιλάδα τῶν Κέδρων².

Ἡ Παλαιστίνη παρουσιάζει ἀφ' ἐτέρου ἱκανὸν ἀριθμὸν μεγαλιθικῶν μνημείων, τοῦ γνωστοῦ νεολιθικοῦ τύπου, παραπλησίον πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα συναντῶμεν ἐν τόσῃ ἀφθονίᾳ εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας.

Ἄν τὰ ντολμὲν εἶναι τόποι ταφῆς, τὰ κορμλὲκ ἔπρεπε νὰ περιορίζουν ἰδιαιτέρας σημασίας τάφους ἢ ἱερά, ὑπαίθρου λατρείας. Τὰ δὲ μενχίρ, τῆς αὐτῆς οἰκογενείας μὲ τὰ διάφορα ἀντικείμενα φετιχιστικῆς λατρείας, ὡς τοὺς βαϊτύλους ἢ τὰ κουντουροῦ τῆς Μεσοποταμίας, ἢ καὶ ἀκόμη τὸν μέλανα λίθον τῆς Κααμπᾶ τῆς Μέκκας, ὡς γιγαντιαῖο ἀναθηματικοὶ δεῖκται, πιθανὸν νὰ σχετίζωνται μὲ ἰθυφαλλικὰς τελετάς.

Κατὰ ἐτέραν δοξασίαν εἰς τοιοῦτος βαϊτύλος εἶναι ἡ μικρογραφία αὐτοῦ τούτου τοῦ ἱεροῦ ὄρους ἢ τοῦ Σινᾶ, κατ' ἐξοχὴν συνδεδεμένον μετὰ τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσραὴλ (ὀρολατρεία).

Εἰς τὴν ἱστορικὴν πλέον ἐποχὴν, εὐρίσκομεν πληρέστερον συγκεκριημένα ἱερά, ὡς εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τοῦ Γαζέρ, ὅπου ἀνεσκάφη εἰς πραγματικὸς ἀρχέγονος ὑπαίθριος ναὸς, μὲ ὀκτὼ μονολίθους ὀρθοῦς, στοιχειω-

1. Hughee Vincent. Canaan, d'après l'exploration récente. Paris, Gabalda, 1914, p. 211 et suiv. Cité par A. Lods, Israel, p. 49.

2. R. Kittel. Studien zur Hebraeischen Archeologie und Religionsgeschichte, Leipzig. Hinrichs, 1908, s. 1—96.

δῶς λελαξευμένους 4.00—3.28 μ. ὑψηλοῦς, ἐξ ὧν ὁ δεύτερος κατὰ σειρὰν χαμηλότερος, ὕψους 1,65 μ. ἔχει τὴν κορυφὴν του λειασμένην ἀπὸ τὰ μακροχρόνια δείγματα λατρείας πιστῶν, τοὺς ἀσπασμοὺς ἢ τὰς σπονδάς. Ἐπίσης μεταξὺ τοῦ 5ου ἢ 6ου κίονος, ὑπάρχει μικρὸς βραχῶδης ὄγκος μὲ ἐπιμελῆ τετράγωνον λάξευσιν ἐπὶ τῆς ἄνω ὄψεως, ἐν εἶδει βωμοῦ. Πλησίον τῆς κιονοστοιχίας καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς, εὐρίσκειται μία σπηλαιώδης κοιλότης μετασχηματισθεῖσα εἰς ἄδυτον, μὲ μικρὰν ὀπήν εἰς τὸ ἄνω μέρος ἀπὸ ὅπου προφανῶς ἔπρεπε νὰ ἔρρεε τὸ αἶμα τῶν ἱλαστηρίων θυμάτων.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ συγκροτήματος τούτου τῶν κίωνων, εὐρέθη εἰς μικρὸς λάκκος ἀναθημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθη καὶ ἐν χάλκινον ὁμοίωμα ὄφραως, ἴσως προσόμοιον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ὕψωσε ὁ Μωϋσῆς πρὸς σωτηρίαν τῶν δηχθέντων ὑπὸ τῶν πυρίνων ὄφραων τῆς ἐρήμου, (*Αριθ. ΚΑ' 4—9), πάντως ὅμως σύμβολον προαιωνίου μυστηριακῆς θρησκείας. Πρὸς Βορρᾶν καὶ Νότον, ἐπὶ τοῦ βραχῶδους ἐδάφους, διάφορα κοιλώματα μᾶς ὑπενθυμίζουσι ὅτι πρὶν ἢ τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐξελιχθῆ εἰς τὸν νεώτερον αὐτὸν τύπον, ἔπρεπε νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἐπὶ μακρόν, κατὰ τὰς παλαιότερας πρωτογόνους νεολιθικὰς παραδόσεις, Μία ἄλλη μακάβριος λεπτομέρεια εἶναι ὅτι πλησίον τῶν μονολίθων εὐρέθη πλήθος πίθων περιεχόντων σκελετοὺς βρεφῶν, ἡλικίας κάτω τῶν 8 ἡμερῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία κάκωσις ἐμφανίζεται πούθενά ἐπ' αὐτῶν, ὑπέθεσαν εὐλόγως ὅτι τὰ μικρὰ ταῦτα θύματα ἐτίθεντο ζῶντα ἐντὸς τῶν πίθων, ὅπου καὶ ἀπέθνησκον ἐξ ἀσφυξίας, κατὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ των διὰ λεπτῆς γῆς ἢ ἄμμου, καλῶς πιεζομένης¹. Οὐδόλως ἄτοπον εἶναι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ταῦτα ἦσαν λείψανα ἀνθρωποθυσιῶν εἰς ἀπανθρώπους θεότητας, καθ' ἃς προσεφέροντο πρὸς ἐξίλασμον καὶ ἀποτροπὴν μελλοντικῶν κακῶν, τὰ πρωτότοκα ἀνθρώπων καὶ ζῶων, ὡς καὶ μία ἐκλεκτὴ ἐπιλογὴ ἐκ τῆς πρώτης συγκομιδῆς. Εἰς τὰ κείμενα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βασιλέων, ἀναφέρονται τοιαῦτα θυσίαι εἰς τὸν Βάαλ, ὅτε διὰ τῆς χαλαρώσεως τῆς ἐβραϊκῆς αὐστηρᾶς λατρείας, λόγῳ εἰσροῆς εἰδωλολατρικοῦ αἵματος μέχρι τῶν βασιλικῶν παστᾶδων, ἐγένετο δυνατὴ μία ἐπ' ἀνόδοσ εἰς τὰς ἀποκρουστικὰς προμωσαϊκὰς θρησκευτικὰς τελετάς. (Γ' Βασ. ΙΑ' 4 κ. ἐ., ΙΒ' 29 κ. ἐ. ΙΔ' 23 κ. ἐ. ΙΣΤ' 31 κ. ἐ. ΚΒ' 54, Δ' Βασ. Γ' 27, ΙΖ' 9 κ. ἐ. κυρίως 17, ΚΑ' 6 καὶ λοιπά).

Ὡς χρονολογία τοῦ ἱεροῦ τούτου δύναται νὰ ληφθῆ τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 2000—600 π.Χ., δηλαδὴ ὄχι μόνον καθ' ὃν χρόνον οἱ Χανααναῖοι ἦσαν ἀνεξάρτητοι καὶ ἐπομένως ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ τῶν ἐξελιγμένων μονοθεϊστικῶν θρησκευτικῶν τύπων τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑποταγῆς των εἰς τοὺς Ἰουδαίους, σχεδὸν μέχρι τῆς αἰχμαλω-

σίας. Τοῦτο συμφωνεῖ καὶ μετὰ τὰ προηγουμένως ἀναφερόμενα, σχετικῶς μετὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῶν εἰδωλολατρικῶν ἐθίμων.

Ὅμοιος, εἰς Tell-el-Safy, εὐρέθη κτιστὸν ἱερὸν μετὰ στοιχειῶδες λιθόκτιστον ἄδυτον τύπον κόγχης, πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ φυσικοῦ σπηλαίου, παρουσιάζον οὕτω ἐν ἐπὶ πλέον βῆμα πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἔννοιαν τοῦ ναοῦ. Γενικῶς τὰ ἱερὰ τῶν Χανααίων, κατὰ τὰ κείμενα, εὐρίσκοντο εἰς κάθε ὑψηλὸν τόπον ἢ λόφον ἢ ὅπου ἐν χαρακτηριστικὸν δένδρον ἐδικαιολογεῖ μίαν τοιαύτην προτίμησιν (Δευτερ. ΙΒ' 2—3).

Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἑβραῖοι κατὰ τὴν προμωσαϊκὴν ἐποχὴν, ὑπέκρινον εἰς ὁμοίας φετιχιστικὰς ἀντιλήψεις, πιθανὸν νὰ ἐλάτρευον τὸ ὄρος Σινᾶ ἐν γένει, ὅπου παρουσιάζετο ὁ Ἰεχωβά ὡς θεὸς ὡς καὶ τὴν πηγὴν ἣτις ἀνέβλυσε εἰς Μάσσα ἢ Μερμιπᾶ (τῆς ἐρήμου τοῦ Σίν) κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Μωϋσέως (Ἄριθ. Κ' 1—13) καὶ ἄλλους ἰδιαίζοντας τόπους.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν κατατάσσονται καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐγεροθέντες δώδεκα βωμοὶ ἕξ ἀξέστων λίθων, ληφθέντες ἐκ τῆς κοίτης τοῦ Ἰορδάνου, πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰεριχοῦς τὰ λεγόμενα Guilgal ἢ Γάλαγαλα. (Ἰησοῦς Δ' 8—20—24). Πιθανὸν δὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν νὰ ἀποδόσωμεν καὶ εἰς τοὺς κίονας Ἰαχὸν καὶ Βοάζ, οἵτινες ἴσταντο πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ἐφ' ὅσον ἐστεροῦντο πάσης στατικῆς σημασίας, ἀλλὰ περιεβάλλοντο ὑπὸ ἰδιαζούσης μυστηριακῆς ὀντότητος.

Αἱ θυσίαι ἀρχικῶς ἐγίνοντο ἐπὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἱεροῦ λίθου, ἀλλὰ κατόπιν διαφοροποιηθέντων τῶν λατρευτικῶν ἀντικειμένων, ἕτερος εἰδικὸς λίθος ἐχρησίμευε ὡς θυσιαστήριον συλλεγομένου τοῦ αἵματος τῆς θυσίας, δι' οὗ κατόπιν ἐπεχρίετο ὁ μακρύτερον ἰστάμενος βαίτυλος. Ἐκ δὲ τῶν θυμάτων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐκαίετο πάντοτε τὸ λίπος αὐτῶν, ἀναδίδον τὴν εὐάρεστον κνίσσαν πρὸς τὸν Θεόν, τὰ λοιπὰ τεμάχια εἴτε ἐτρώγοντο ὑπὸ τῶν πιστῶν εἰς θρησκευτικὸν δεῖπνον (ἀγάπη), εἴτε προσεφέροντο καὶ αὐτὰ ὡς ὀλοκαυτώματα πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς προσφορᾶς, ἢ καὶ ἐδίδοντο ὡς βορὰ εἰς τὰ ἄγρια θηρία, θεωρούμενα ὡς ἱερὰ καὶ λυμαινόμενα τὰ περὶχωρα τοῦ τόπου. Ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον οἱ Ἄραβες ἀγνοοῦν τὴν χρῆσιν τοῦ πυρὸς εἰς τὰς θυσίας των, προσφεύγοντες διὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴν προσφορὰν των εἰς τὴν τελευταίαν ἐκτεθεῖσαν μέθοδον.

Κατὰ τοὺς μεταμωσαϊκοὺς χρόνους, πρὶν ἢ ἐφαρμοσθῆ τὸ πνεῦμα τοῦ Δευτερονομίου καὶ συγκεντρωθῆ ἡ λατρεία εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων, οἱ Ἑβραῖοι ἐξηκολούθουν νὰ προσφέρουν θυσίας πρὸς τὸν Ἰεχωβά εἰς τὰ βαμῶθ, ὡς π.χ. ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δαυὶδ, ἢ εἰς Γαβαὼν πρὸς Β. τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπου ὁ Σολομὼν μετέβη μετὰ πάσης ἐπισημότητος διὰ νὰ προσευχηθῆ. Ἀπεναντίας, ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου μετὰ τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης, φορητὸν ἄδυτον, ἐχρησίμευε μόνον ὡς παρακαταθήκη τοῦ Νόμου παρὰ ὡς πραγματικὸς μοναδικὸς ναός.

Ἡ ἄκρως συγκεχυμένη αὐτὴ θρησκευτικὴ κατάστασις ἐξηκολούθησε καθ' ὅλην τὴν τεταραγμένην ἐποχὴν τῶν Κριτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῶν Βασιλέων, ὅποτε παρὰ τὰς προσπάθειάς τοῦ κλήρου, ἤμαζον πάντοτε αἱ εἰδωλολατρικαὶ συνήθειαι προσκυνήσεως εἰς τὰ ὑψηλά, τοὺς λόφους καὶ τὰ θάλλοντα δένδρα. Εἰς μάτην ἀναμορφωταὶ βασιλεῖς κατέστρεφον αὐτὰ ὡς ἀναφερόμενα εἰς τοὺς Βάαλ, τὸν Μολῶχ καὶ τὴν Ἀστάρτην. Αἱ παλαιαὶ αὐταὶ ἔξεις ἐπανήρχοντο μετ' οὐ πολὺ ἐξ Ἰσου ρωμαλέαι, ὡς καὶ πρὸ τοῦ διωγμοῦ. Μὲ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ (1010-971 π. Χ) βλέπομεν τὴν αὐγὴν μιᾶς νέας περιόδου νὰ φέγγῃ ἐπὶ τῆς Σιών, ὅταν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἰωάβ, κατέκτησε τὴν πόλιν ταύτην, ὁ προφητὰναξ, ἀπὸ τῶν Ἰεβουσαίων. Ἐπαξ καὶ ἡ βασιλεία του εἶχε ἀρκοῦντως ἐδραιωθῆ, ἀπεφάσισε νὰ οἰκοδομήσῃ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα κέδρινα, τῇ βοηθείᾳ εἰδικῶν Τυρίων τεχνιτῶν, ἀποσταλέντων πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ἀβιβάλ.

Τὴν ἰδέαν νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς οἰκοδομικὰς του ἐργασίας καὶ εἰς τὴν ἀνεγερσιν ἑνὸς ναοῦ, ἔσχεν κατόπιν μιᾶς κατὰ διαβολικὴν ἔμπνευσιν ἀπογραφῆς τοῦ Ἰσραήλ, τοῦ οἰκοῦντος ἀπὸ Δὰν ἕως Βηρσαβεέ, ὅποτε ὁ Θεὸς ἐξοργισθεὶς, ἀπέστειλεν ἄγγελον ἐξολοθρευτὴν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, διὰ νὰ πατάξῃ διὰ λοιμοῦ τὸν λαὸν τοῦ ἀσεβήσαντος Δαυὶδ. Καὶ ἐθρόνησαν ἐβδομήκοντα χιλιάδες θυμάτων μέχρις ὅτου ἐνεφανίσθη ὁ προφήτης Γάδ, ὅστις ἐπέδειξε εἰς τὸν Δαυὶδ, τὸν ἐκδικητὴν ἄγγελον, ἰστάμενον εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς Σιών καὶ ἐκτείνοντα τὴν ρομφαίαν του πρὸς τὴν δεινοπαθοῦσαν πόλιν.

Πρὸς ἄρσιν τοῦ κακοῦ, κατὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ Γάδ, ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ ἐγείρῃ εἰς αὐτὸν τὸν τόπον θυσιαστήριον εἰς τὸν Κύριον, καὶ θύσῃ εἰς Αὐτόν. Μεταβάς ὄθεν ὁ Δαυὶδ, εἰς τὸν λόφον ἐκεῖνον, ὅπου εὕρισκετο ἢ ἄλλως τοῦ Ὁρνᾶ τοῦ Ἰεβουσαίου, ἠγόρασε αὐτὴν καθὼς καὶ τὸ ἄροτρον, τοὺς μόνους καὶ τὸν ἐκεῖ εὕρισκόμενον σῖτον ἀντὶ 600 σίκλων χρυσοῦ (9,820 χιλιογρ.). Ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ θυσιαστηρίου ἔθυσσε τοὺς ἀγορασθέντας μόνους καὶ τοὺς προσέφερε, καθὼς καὶ τὸν σῖτον, ὡς ὀλοκαύτωμα ἐπὶ τῆς πυρᾶς τῶν ξύλων τοῦ ἄροτρου. Καὶ ὁ Κύριος ἠψοφάνθη, καὶ διέταξε τὸν ἄγγελον νὰ θέσῃ τὴν ρομφαίαν εἰς τὸν κολεόν, ἵνα καταπαύσῃ ὁ λοιμὸς ἐπὶ υἱῶν Ἰσραήλ. (Β' Βασιλ. ΚΔ' 15—26, Α' Παραλ. ΚΑ' 1—30).

Εἰς τὴν πρώτην ἀνωτέρω ἱστορικὴν μνείαν ἔρχεται ἐπίκουρος ἡ ποιητικὴ παράδοσις τοῦ Ταλμουδ, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ὁ θεμελιώδης βράχος, αὐτός, τὸν ὁποῖον ἀναφέραμεν ἤδη, ὁ Eben Chetiyya, ὁ παρὰ τὴν ἄλαν τοῦ Ὁρνᾶ, ἐστήριξε τὸ σύμπαν καὶ ἐθεωρεῖτο κέντρον τῆς Γῆς. Γύρω ἀπὸ αὐτόν, πυρῆνα τῆς Γενέσεως, ἐσχηματίσθη ὁ κόσμος (Yoma 54B), ὥστε ὁ μετέπειτα ναὸς νὰ ἔχῃ τὴν πρωτοφανῆ τύχην νὰ θεμελιωθῇ ἐκεῖ ὅπου ἤρχισε νὰ διαμορφοῦται ἡ Οἰκουμένη. Κατὰ μίαν ἄλλην, ἐξ Ἰσου

ὠραίαν παράδοσιν, τὸ φῶς ἔλαμψε διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ μέρος ὅπου κατόπιν θὰ ἠγείρετο ὁ ναός, εἰς τὸ κέντρον τῆς Γῆς, ὡς μακροπρόθεστος τοῦ Δελφικοῦ ὀμφαλοῦ (Γένεσε R 3, 4).

Ὡστε σημεῖα καὶ τέρατα ἐδήλωσαν διαφοροτρόπως τὸν ἱερὸν αὐτὸν τόπον. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰεχωβά εἶχε θέσει τὸν δάκτυλόν του εἰς τὸν εὐλογημένον αὐτὸν χώρον, οὗτινος ἡ ἱερότης ἦτο πασιφανής.

Ὁ Δαυίδ, ὅστις μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κιβωτοῦ ἀπὸ τῶν Φιλισταίων, εἶχεν ἀφίσει αὐτὴν προσωρινῶς εἰς Kiriat-Icarin, ἀπέχοντος περὶ τὰς 2 λεύγας ἀπὸ τῆς Σιών, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀβιναδάβ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἐλιάζαρ, ἀπεφάσισε νὰ τὴν μεταφέρει εἰς τὴν μόνην ἀρμόζουσαν θέσιν της, εἰς τὴν Σιών. Μετὰ τινὰ ἀτυχήματα καθ' ὁδόν, ἅτινα καθυστέρησαν τὴν πομπήν, μετ' ὀλίγον καιρὸν τὰ ἅγια καὶ τὰ ἱερά, εἰσῆρχοντο μεγαλοπρεπῶς εἰς Ἱερουσαλήμ. Οἱ ἱερεῖς ἐθυσίαζον ἀνὰ ἕξ βήματα ἕνα ταῦρον, ἐτέλουν τὰς ἀπαραιτήτους σπονδάς, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀγαλλομένου πλήθους, ἔχοντος ἐπὶ κεφαλῆς τὸν βασιλέα Δαυίδ χορεύοντα «ἐν προσώπῳ ὄλων», πρὸς μεγάλην χαρὰν τοῦ λαοῦ. Μετὰ τὴν εὐλογίαν, τὴν διανομὴν τῶν κρεάτων τῶν θυμάτων εἰς τὸν λαόν, τῶν ἄρτων καὶ τῶν πατροπαραδότων πλακούντων ἐκ σταφίδος¹, ὁ ποοφητάναξ ἐπέστρεψε εἰς τὸν οἶκόν του διὰ νὰ τὸν εὐλογήσῃ. Τότε ἡ πρώτη του σύζυγος Μελχῶλ, κόρη τοῦ βασιλέως Σαούλ, ἀφοσιωμένη σύζυγος ἀλλὰ καὶ κακὴ ψυχολόγος, ἐμφορομένη ὑπὸ πνεύματος ὀρθολογιστικοῦ, τὸν ἐπετίμησε διότι τὸν εἶχε ἴδῃ ἀπὸ τοῦ παραθύρου χορεύοντα καὶ κινδυνεύοντα, κατ' αὐτὴν, νὰ χάσῃ τὸ γόητρόν του. Παραδόξως ὅμως, ὁ Δαυίδ, ἀτάραχος τῆς ἀπήνησε: «Προτιμῶ ὅ,τι μὲ ἐξυψώνει εἰς τὰ ὄμματα τῶν δούλων καὶ ὑπηρετῶν, ἀπὸ ὅ,τι θὰ μὲ διεφύλασσε τῆς γελοιοποιήσεως εἰς τοὺς ὀφθαλμούς σου». Ἡ δὲ Γραφὴ προσθέτει ἄνευ σχολίων, ὅτι ἡ Μελχῶλ κατόπιν τῆς βλασφημίας της δὲν ἠξιώθη νὰ ἀποκτήσῃ πλέον τέκνα. (Β' Βασιλ, ΣΤ').

Τῆς Κιβωτοῦ εὐρισκομένης εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰς πρόχειρον ἱερὸν, ὅπου ἠδύνατο νὰ προσφέρουν θυσίας, ὁ Δαυίδ, ἀποκτήσας ἐν τῷ μεταξύ τὰ κέδρινα ἀνάκτορά του καὶ ἐξαγοράσας τὴν ἄλω τοῦ Ὁρνᾶ, ἤρchiσε νὰ σκέπτεται σοβαρῶς ὅτι ὁ Κύριος δὲν ἠδύνατο νὰ περιμένη περισσότερον μίαν ἀνταξίαν δι' αὐτὸν κατοικίαν. Ἀλλὰ ὁ προφήτης Νάθαν, νουνεχῆς σύμβουλος τοῦ Στέμματος, τὸν ἀπέτρεψε ἀπὸ τοῦ ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν κατασκευὴν τοῦ ναοῦ, διότι εἶχε χύσει πολὺ αἷμα κατὰ τοὺς μακροχρονίους ἀγῶνάς του, ἀλλὰ ν' ἀφίση αὐτὴν τὴν τιμὴν εἰς τὸν διάδοχον καὶ προσφιλεῖ υἱόν του Σολομῶντα. Αὐτὴ ἄλλωστε ἦτο ἡ βουλή τοῦ Κυρίου... οὐ «σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον τοῦ κατοικῆσαι με... καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὅς ἐσται ἐκ τῆς κοιλίας σου» αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον τῷ ὄνῳ-

1. Κολλυρίδα ἄρτου καὶ ἐσχαρίτων καὶ λάγανον ἀπὸ τηγάνου.

ματί μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα». (Β' Βασιλ. Ζ', 12—13—15 Α' Παραλ. ΚΒ' 8—10).

Ὁ Δαυὶδ δὲν εἶχε παρὰ νὰ ὑποκληθῆ ἐνώπιον τῆς θείας βουλῆς, καὶ νὰ δώσῃ πρὸς τὸν υἱὸν του τὰς συμβουλὰς του, συνοδευομένης ἀπὸ πλήρη σχέδια τοῦ ναοῦ καὶ λεπτομερῆ πρότυπα ὄλων τῶν ἱερῶν σκευῶν του. Δι' ὅλα δὲ αὐτὰ ἐπροικοδόμησε τὸ ἔργον μὲ 3000 τάλαντα χρυσοῦ ἐκ Σουφίρ, καὶ 7000 τάλαντα ἀργύρου. Οἱ δὲ χιλίαρχοι καὶ ἑκατόνταρχοι προσέφεραν ἕτερα 5000 τάλαντα χρυσοῦ, 10.000 δαρεικοῦς, 10.000 τάλαντα ἀργύρου, 18.000 τάλαντα σιδήρου ὡς καὶ πλείστους πολιτίμους λίθους¹). Τὴν δὲ ἐπομένην προσέφεραν θυμαστὴν θυσίαν χιλίων ταύρων, χιλίων κριῶν, καὶ ἑτέρων χιλίων προβάτων, κατὰ τὰ εἰωθότα, μετὰ σπονδῶν, ὥστε ὄλος ὁ λαὸς ἔφαγε καὶ ἔπινε καὶ ἠψφράνθη (Α' Παραλ. Κ' 1—23). Ἐν τέλει πλήρης ἡμερῶν ὁ Δαυὶδ, παρὰ τὸ νεανικὸν σφριγὸς τῆς Σωμανίτιδος, ἐκοιμήθη μετὰ τῶν πατέρων του εἰς τὴν πρωτεύουσάν του Σιών.

Μὲ τὸν διάδοχόν του Σολομῶντα, υἱὸν τῆς Βηρσαβέ, ἤνοιξε διὰ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ μία περίοδος εὐημερίας διὰ τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἦτο προητομασμένος. Ὁ Σολομῶν (971·925) π. Χ.) πνεῦμα ἐπιχειρηματικόν, ἀγαπῶν τὰ ὄραϊα κτίρια καὶ τὴν ἄνετον ζωὴν, ἐζήτησε νὰ ἀνανεώσῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις, ὡς εἶχε ὁ πατήρ του μὲ τὸν βασιλέα τῆς Τύρου Χιράμ, υἱὸν τοῦ Ἀβιβάλ, καὶ ἐπὶ πλέον νὰ προμηθευθῆ ἀπὸ αὐτὸν ὕλικά καὶ τεχνίτας διὰ νὰ ἀνεγείρῃ νέα πολυτελῆ ἀνάκτορα, αἰθούσας τελετῶν κ.λ.π. Ἐπὶ πλέον, οὕτω θὰ ἐξεπλήρωνε καὶ τὴν πατρικὴν ἐπιθυμίαν, ἰδρῶν κατὰ τὴν ἰδέαν του, ἐν μεγαλοπρεπὲς ἀνακτορικὸν παρεκκλήσιον, πρωτοφανοῦς πλοῦτου καὶ ἐμφανίσεως διὰ τὸν ἀφελῆ λαὸν τῆς Ἰουδαίας, συνηθισμένον εἰς τὴν λιτότητα τῆς νομαδικῆς ζωῆς. Ὅλα αὐτὰ θὰ ἦσαν τεκμήρια τῆς ἰσχύος τοῦ νεοσυστάτου κράτους, καὶ εἰς δόξαν τοῦ βασιλέως του. Ὁ μᾶλλον βασιλικῆς ἰδιωτικῆς χρήσεως αὐτὸς ναὸς, ἀπηθανάτισθη ἕως σήμερον, ὡς ὁ περιώνυμος Ναὸς τοῦ Σολομῶντος.

Τὸ γεγονὸς τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἐκεῖ μεταφορᾶς τῆς Σκηπῆς τοῦ Μαρτυρίου, κατέστησαν τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀγίαν πόλιν, εἰς βᾶρος τῶν λοιπῶν ἱερῶν τῆς χώρας. Ἡ συγκεντρωτικὴ πολιτικὴ τοῦ Σολομῶντος, ἀφαιρέσασα ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ἡγέτας τῶν φυλῶν τὴν πρωτοβουλίαν, ἦν ἀνέθεσε εἰς τοὺς ἐπάρχους, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς θρησκευτικῆς καινοτομίας ὑπὸ τὸν ἀρχιερέα Σαδώκ, ἐξηρέθισαν τὸν λαὸν ὥστε ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σοφοῦ ἡγεμόνος νὰ δημιουργηθῆ σχίσμα, καταστρεπτικὸν διὰ τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς. Ὁ Ἰσραὴλ διχασμένος, ἐπεδίετο

1. Εἰς Α' Παραλ. ΚΒ' 14 ἀναφέρεται 100.000 τάλ. χρυσοῦ, 1.000.000 τάλ. ἀργ. καὶ ἀπειρος ποσότης χαλκοῦ, σιδήρου, 1 τάλαντιον=26 γγ. (ἀττικόν) καὶ 49 γγ. χρυσοῦ, 43 γγ. ἀργύρου.

μετὰ πάθους εἰς τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν, μεταξύ τῶν φυλῶν τοῦ Βορρά με πρωτεύουσαν τὴν Σαμάρειαν, καὶ τοῦ Νότου με κέντρον τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἀποτέλεσμα ἀναμφισβήτητον, ὑπῆρξεν ἡ παράδοσις τῆς Παλαιστίνης εἰς διαφόρους ἰσχυροὺς γειτονικοὺς λαοὺς, οἵτινες ἀπέσπων ἐκάστοτε ἀπὸ τὸν ναὸν ὅσα τιμαλφῆ εἶχεν ἀφίσει ὁ προηγουμένος κατακτητής.

Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Σολομῶντος Ροβοάμ, ὁ Φαραὸν Σουσακίμ (Sheshonq) συλεῖ τὸ ἱερὸν (Γ' Βασιλ. ΙΔ' 25—26). Ὅταν δὲ βασιλεύοντος τοῦ Ἀχαζ (730 π. Χ.) ὁ Θαγαφελλάσαρ (Teglati Phalasar), βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, ἠπειλεῖ νὰ καθυποτάξῃ ὅλας τὰς χώρας τῆς Παλαιστίνης, ὁ Βασιλεὺς τοῦ Ἰουδα ἔστειλε ὡς δῶρον πρὸς αὐτὸν τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, οὓς ἔλαβε ἐκ τοῦ θησαυροῦ τοῦ οἴκου τοῦ Κυρίου, συμπληρώσας αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ τοῦ θησαυροῦ, ἐπιτυχὸν νὰ ἐκτρέψῃ τὰς κατακτητικὰς του βλέψεις πρὸς τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὴν Δαμασκὸν (Δ' Βασιλ. ΙΣΤ' 7-9). Ὅτε δὲ εἰς ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν πόλιν εἶδε τὸν ἐκεῖ βωμὸν, τόσον ἠὲχαριστήθη ὥστε ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἀντιγράψῃ καὶ ἀποστείλῃ τὰ σχέδια εἰς τὸν ἀρχιερέα Οὐθρίαν πρὸς ἀνέγερσιν ἐνὸς παρομοίου πρὸς αὐτὸν πρὸ τοῦ παλαιοῦ χαλκίνου Θυσιαστηρίου τῶν ὀλοκαυτωμάτων. Τέλος ἀπέσυρε τὸ προγενέστερον, ἵνα μὴ κείται τοῦτο μεταξύ τοῦ νέου βωμοῦ καὶ τοῦ οἴκου τοῦ Κυρίου καὶ τὸ ἐτοποθέτησε πλευρικῶς εἰς μειονεκτικὴν κάπως θέσιν. Κατόπιν μὴ ἀρχοῦμενος εἰς αὐτὰς τὰς μεταρρυθμίσεις, καὶ ἴσως ἔχων ἀνάγκην χρημάτων, ἀφήρесе τὰ χάλκινα φατνώματα τῶν λουτήρων θραύσας αὐτὰ καὶ καθήρесе τὴν χυτὴν θάλασσαν ἀπὸ τῶν ὑποστηριζόντων αὐτὴν 12 βωῶν τοποθετήσας αὐτὴν ἐπὶ λιτοτέρας λιθίνης βάσεως (Δ' Βασιλ. ΙΣΤ').

Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἐζεκίας (725), ἀνὴρ φιλόθησκος, ἐπανεφέρει εἰς ἰσχὺν τὰ πάτρια, καταστρέφει τὰ ὑψηλὰ καὶ τὸν σχεδὸν εἰδωλολατρικὸν χάλκινον ὄφιν τοῦ Μωϋσέως, ὃν ἐξηκολούθουν νὰ λατρεύουν οἱ Ἰουδαῖοι ὑπὸ τὸ ὄνομα Νεεσθάν (Nehyshatan). Παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς ἀναδημοουργικῆς ὁρμῆς του σιασιάζει κατὰ τοῦ βασιλικοῦ του προστάτου Σειναχωρίμ (Sennacherib), ὅστις εἶχε διαδεχθῆ τὸν Σαλαμανάσαρ, καταστρέψαντα τὴν Σαμάρειαν, καὶ ἀναγκάζεται νὰ πληρώσῃ ὡς ἀποζημίωσιν 300 τάλαντα χρυσοῦ, λαβὼν αὐτὰ ἐξ ἰδίων καὶ ἀπὸ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ναοῦ. Καὶ ἐπειδὴ τὸ συλλεγὲν ποσὸν ἦτο ἀκόμη μικρόν, συνεπλήρωσε καθαιρέσας τὰ χρυσὰ ἐλάσματα, δι' ὧν ἐν τῇ θρησκευτικῇ του ζέσει, εἶχε καλύψει τὰς θύρας καὶ τὰ ὑπέρθυρα τοῦ ναοῦ (Δ' Βασιλ. ΙΗ').

Ἄλλος ὑποστηρικτὴς τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἐπισήμου θρησκείας ὑπῆρξε ὁ Ἰωσίας (641—610 π. Χ.), ὅστις ἐπεχείρησε μίαν γενικὴν κάθαρσιν τοῦ ἱεροῦ περιβόλου, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως Χελκίου, ἐκδιώξας ὅσα εἰδωλολατρικὰ ἐβεβήλουν τὸν χώρον τοῦ ναοῦ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀσάστῆς, τῶν Βάαλ, ἢ ἄλλων ἀνατολικῶν Θεῶν. Κατέκαυσε δὲ τὰ ἄρματα καὶ τοὺς ἵππους

τοῦ Ἡλίου οἷτινες κάπου ἐκεῖ, ἴσως ὀπισθεν τοῦ ναοῦ, ἐσταυρίζοντο. Ἐπὶ πλέον, διὰ τὴν καταστροφὴν τελείως κάθε προσπάθεια λατρείας ἔξω τοῦ προσδιωρισμένου, κατέκαυσε καὶ ἔμεινε διὰ ὀστέων ἀνθρώπων, ὅλα τὰ μέγρι τοῦδε ἐν λειτουργίᾳ ὑπαίθρια ἱερά. εὐρισκόμενα εἰς τὰ ὑψηλά, ἔστω καὶ ἂν ἀνεφέροντο εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά (Δ' Βασιλ. ΚΓ' 1—20).

Ἐν τέλει, ἐπὶ Ἰωακίμ, βασιλέως τοῦ Ἰουδα, ὁ ἡγεμὼν τοῦ ἀναγεννωμένου κράτους τῶν Βαβυλωνίων, Ναβουχοδονόσορ, πολιορκεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ τῷ 598, καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, ὅτε κατακερματίσας ὅλα τὰ χρυσαῖα ἀντικείμενα λαφυραγωγεῖ τοῦς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ, χωρὶς τὰ θίξῃ ὅ,τι ἦτο χάλκινον ἐκ τῶν σκευῶν, οὔτε τοῦ ναοῦ, οὔτε τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν προυχόντων τῆς πόλεως, ἐφαρμόζων δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων ἐγκαινιασθεῖσαν ἐπάρατον μέθοδον τοῦ ἀποικισμού, ἀναγκάζει τὸ μέγιστον τοῦ πληθυσμοῦ νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν χώραν τῶν πατέρων του καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν νικητὴν εἰς τὴν πικρὰν γῆν τῆς ἐξορίας. Ὁ Ἰερεμίας εἶχε θριαμβεύσει, αἱ θλιβεραὶ προφητεῖαι, φεῦ, ἐγένοντο σκληρὰ πραγματικότης.

Ἡ ζημία ἦτο σχετικῶς μικρά, καὶ μία νουνεχῆς πολιτικὴ ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἂν ὄχι ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν, τοῦλάχιστον μίαν σχετικὴν ἀνακούφισιν τῶν ἐνοκηψάντων δεινῶν. Εἰς τοῦτο προσεφέρετο καὶ ἡ κάπως ὀλιγώτερον αὐστηρὰ πολιτικὴ τοῦ κατακτητοῦ. Αὐστηχῶς ὅμως, ὁ νέος βασιλεὺς Σεδεκίας, ἐγκαθιδρυθεὶς ὑπὸ τῆς Βαβυλωνος, ἠκολούθησε, στασιάσας κατὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορος, τὴν φιλοπόλεμον μερίδα τῶν Ἰουδαίων, παρὰ τὰς θεαματικὰς συμβουλὰς τοῦ Ἰερεμίου. Τὴν φορὰν αὐτὴν, μετὰ διετῆ πολιορκίαν, ἡ πόλις παραδίδεται εἰς τὰ στρατεύματα, τὴν 10ην ἢ 7ην τοῦ 5ου μηνὸς Ἀμπ (5ῃ Αὐγούστου) τοῦ ἔτους 586 π.Χ. Ἡ διαρπαγὴ εἶναι πλήρης. Ὁ ναὸς συλεῖται, ἀπογυμνωθεὶς τελείως πρὶν ἢ παραδοθῆ εἰς τὰς φλόγας καὶ τὴν σκαπάνην τοῦ πορθητοῦ. Ὅλα τὰ χάλκινα ἀντικείμενα. ἡ χυτὴ θάλασσα, οἱ λουτήρες τὸ θυσιαστήριον καὶ οἱ δύο κίονες, τὸ καύχημα τῶν Ἰουδαίων, τεμαχίζονται καὶ ἀπάγονται ὡς λεία πολέμου. Ὁ Σεδεκίας σιδηροδέσμιος, ὑφίσταται τὴν τύχην τῶν κοινῶν δούλων, καὶ ὡς τελευταῖον θέαμα τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, πρὶν ἢ τὸν τυφλώσῃ ἡ χεὶρ τοῦ δημίου, εἶναι τὸ τῆς ἀπηνούς σφαγῆς ὄλων τῶν τέκνων του. Ἡ ἱστορία μᾶς διετῆρησε τὸ ὄνομα ἐκείνου, ὁ ὁποῖος προΐστατο τῆς καταστροφῆς: ἦτο ὁ Ναβουζαρκάν, ἀρχιμάγειρος τοῦ Ναβουχοδονόσορος καὶ ἀρχιστράτηγος τῆς κατὰ τῆς Παλαιστίνης ἐκστρατείας.

Οὕτω, ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος ἔπαυσεν ὑφιστάμενος¹.

Καὶ ὅπως λέγει ὁ Leconte de Lisle :

...le saint temple où priaient les aieux
souillé, vide, fumant. effondré par les pieux...

(Leconte de Lisle, Poèmes brabares. Caïn.)

1. Δ' Βασιλ. ΚΑ' 8—20, ΚΕ' 8—21 Β' Παρὰλ. ΛΣΤ' 5—21.

Ἐπρεπε νὰ καταστραφῇ ὁ ναός, διὰ νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ Ἰουδαῖοι τί ἠθικὸν κεφάλαιον παρουσίαζε δι' αὐτούς. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξε εἰς πυρρὴν διενέξιν καὶ κατηγοριῶν κατὰ τῶν ὑπερφιάλων βλέψεων τοῦ Σολομῶντος, ἔλαμψεν ἀποτόμως, μὲ ὄλην τὴν αἴγλην ἐνὸς παρελθόντος μεγαλείου.

Ἡ ὀπτασία τοῦ ναοῦ λαμβάνει διαστάσεις καὶ διακοσμητικὸν πλοῦτον, οἷον πιθανὸν νὰ μὴν ἐγνώρισε εἰς τὴν πραγματικότητα. Ὁ θρόνος τοῦ Σολομῶντος καὶ τῆς σοφίας του, ἐγκαθιδρύεται διὰ παντὸς εἰς τὸ πνεῦμα τῶν δυστυχῶν ἔξορίστων, ὥστε νὰ φθιάσῃ μέχρις ἡμῶν ἀμείωτος, ἂν ὄχι ἐπηυξημένος.

Κατὰ τὰς πενθίμους ἡμέρας τῆς αἰχμαλωσίας, ἐν κύριον μέλημα βασανίζει τὰς ψυχὰς ὄλων: ἡ ἐπάνοδος εἰς τὰς ἐστίας των καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ. Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ τὸ περιφημον ὄραμα τοῦ Ἰεζεκιήλ, καθ' ὃ χεῖρ Κυρίου τὸν μεταφέρει ἔναντι τῆς Σιών, καὶ ἄγγελος ὑπὸ μορφὴν «ἀνδρὸς μὲ ὄρασιν ὡσεὶ χαλκοῦ στίλβοντος» τοῦ ἔδωσε λεπτομερῶς ὄλας τὰς διαστάσεις διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν ἐνὸς νέου ναοῦ. (Ἰεζ. Μ., ΜΑ', ΜΓ', ΜΔ').

Εὐτυχῶς ὁ χρόνος τῆς αἰχμαλωσίας ὑπῆρξε σύντομος, καὶ ὅτε ὁ Κῦρος κατέλυε τὸ Βαβυλωνικὸν κράτος τὰ 536 π.Χ., ἐφαρμόζων μίαν εὐρύτεραν πολιτικὴν, ἔδιδε ταυτοχρόνως τὴν ἐλευθερίαν ἐπανόδον εἰς τὰς ἐστίας των εἰς τοὺς ὑποδούλους λαούς. Καὶ μετὰ ἓν ἔτος, μία πρώτη ἀποστολὴ ὑπὸ τὸν Σεσαβασάρ κατηυθύνετο πρὸς τὴν Παλαιστίνην, ἀκολουθουμένη μετ' ὀλίγον καιρὸν ὑπὸ δευτέρας, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ζοροβάβελ.

Τὸ ταξιδίον της, διήρκεσε ἑπτὰ μῆνας, καὶ πρώτη αὐτῆς ἐνέργεια, ἅμα τῇ ἀφίξει της, ἦτο νὰ ἐπανακτίσῃ τοῦλάχιστον τὸν βωμόν, διὰ νὰ μὴ καθυστερήσουν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον αἱ θυσίαι πρὸς τὸν προστάτην των Ἰεχωβά. Ταυτοχρόνως ἐγένοντο διάφοροι ἐνέργειαι διὰ τὴν γενικὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ. Ἄν καὶ ὁ βασιλεὺς Κῦρος προσέφερε οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἐθεώρησε τὰς ἐργασίας ὡς βασιλικὴν ἐργοληψίαν, τὰ ἔργα διήρκεσαν ἄνω τῶν 20 ἔτων. Δυστυχῶς ὅμως, ὁ νέος ναός δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ προσεγγίσῃ ἂν τὸν πρῶτον, οὔτε κατὰ μέγεθος, οὔτε κατὰ τὸν πλοῦτον, ὥστε νὰ μᾶς εἶναι καταληπτόν, ὅτι κατὰ τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ, ἐνῶ οἱ νεώτεροι πλήρεις χαρᾶς ἐψαλλον τὰ ἐπινίκια, ὄλοι οἱ σεβάσμιοι πρεσβῦται. ὅσοι εἶχαν ἴδη κατὰ τὴν νεότητά των τὸν καταστραφέντα ναὸν τοῦ Σολομῶντος, παρεδόθησαν εἰς τὴν ἀπελπισίαν, τύπτοντες ἑαυτοὺς καὶ κλαίοντες γοερῶς.

Ἐκτοτε, κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον ὅπου ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀνέκυπτε ἀπὸ τὸν λεγόμενον Μεσαιωνικὸν λήθαργόν του, ἡ Σιών ἀντιθέτως εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἀφάνειαν καὶ περιέπιπτε εἰς τὴν νάρκην μιᾶς ἀπλῆς ἐπαρχιακῆς πόλεως. Τέλος, πρέπει νὰ φθάσωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῶν Διαδόχων, διὰ νὰ παραστῶμεν μάρτυρες τῆς ζωτικότητος τῆς φυλῆς, διὰ τῶν διωγμῶν, οἵτινες διενεργήθησαν κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἰδίως ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ

Ἐπιφανοῦς, προσπαθοῦντος νὰ ἐξελληνίσῃ διὰ τῆς βίας τὸν σκληροτράχηλον αὐτὸν λαόν.

Διὰ τὸν ναὸν ἔχομεν σειρὰν ὄλην γεγονότων νὰ ἀναφέρωμεν. Κατὰ πρῶτον τῷ 170 π.Χ. γίνεται μία σύλησις αὐτοῦ, καθ' ἣν διαρπάζονται τὸ θυμιατήριον, αἱ λυχνίαι καὶ ἡ τράπεζα τῆς προθέσεως. Μετὰ δύο ἔτη, εἰς τὰ 168 π.Χ., ὁ Ἀντίοχος ἐγείρει λατρευτικὸν ἄγαλμα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς μεταξύ θυσιαστηρίου ὀλοκαυτωμάτων καὶ Ναοῦ, ὥστε μᾶλλον πρὸς τὸ εἶδωλον νὰ ἀναφέρονται αἱ γινόμεναι θυσίαι, πρὸς μέγαν κακοφανισμόν τῶν Ἰουδαίων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὁμοῦ τοῦ Ζοροβάβελ, ἔχουν ἤδη παρῆλθει τέσσαρες αἰῶνες, ὥστε κατὰ τὸ 167 π.Χ. τὴν ἐποχὴν τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Μακκαβαίων, ὁ ναὸς νὰ εἶναι σχεδὸν ἠρειπωμένος, μὴ τυγχάνων τῆς ἀπαραίτητου συντηρήσεως. Τὸ κτήριον παρουσιάζει πλῆθος ρηγμάτων, ἔρημον ἀπὸ τὰ ἱερά του σκεύη. Ἡ ἄλλοτε ἐπίσημος αὐλὴ του φέρει ἐν πυκνὸν στρώμα ἀπὸ ἄγρια χόρτα, καὶ αἱ πύλαι του ἔχουν γίνει παρανάλωμα τοῦ πυρός. Μία ἀνακαίνισις ἦτο ἀπαραίτητος, ὥστε μετὰ τὴν νίκην του εἰς Ἐμμαοῦς, τῷ 165 π.Χ. ὁ Ἰούδας Μακκαβαῖος ὡς πρώτην ἐνέργειαν αὐτοῦ θεωρεῖ τὸ νὰ τεμαχίσῃ ἐπειγόντως τὸ ἄγαλμα τοῦ Διός, καὶ νὰ διασκορπίσῃ τὰ συντριμμάτα του εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους. Ἐπίσης τὸν βεβηλωθέντα βωμὸν διαλύει εἰς τὰ ἕξ ὧν συνετέθη, καὶ τοὺς λίθους αὐτοῦ προσωρινῶς καταθέτει εἰς ἀποθήκην ἕως οὔ προφήτης τις ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ πρακτέου. Προσφέρει ἕκ νέου ἕκ χρυσοῦ σκεύη, βωμὸν, λυχνίας τράπεζαν. Διὰ τὴν πλήρην κάθαρσιν τοῦ ναοῦ τὴν 25ην Κισλάβ' 165 προσφέρει ἐπίσημον θυσίαν εἰς τὸν Ἰεχωβά.

Ἡ ἑορτὴ διεξήχθη χαρμοσύνως εἰς τὸ συγκινητικὸν πλαίσιον τοῦ πεπαιωμένου καὶ ἐτοιμορρόπου ναοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχε φροντίσει νὰ διακοσμήσῃ» διὰ στεφάνων καὶ ἀσπίδων, ὑπὸ τοὺς βαρεῖς φθόγγους τῶν ψαλμῶν καὶ τοὺς μελαγχολικοὺς ἤχους τῆς ἄρπας, τῆς κινύρας καὶ τῶν κυμβάλων. Τὰ μεθεόρτια διήρκεσαν ἐπὶ ἡκατήμερον, καὶ ἡ ἡμερομηνία τοῦ γεγονότος καθιερώθη ὡς ἐθνικὴ ἑορτὴ, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Ἀντιόχου, ἐφάμιλλος τῆς μωσαϊκῆς ἐπετείου τῆς Σκηνοπηγίας.

Διὰ τοὺς Ἰουδαίους εἶχον ἀνατελεῖν καλύτεραι ἡμέραι. Ἡ ἡρωϊκὴ των στάσις, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸ 163 π. Χ., μίαν ἔντιμον εἰρήνην, μὲ πλήρη ἐλευθερίαν ἐξασκήσεως τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων.

(Συνεχίζεται)